

Tomasz Kopiczko

Troska o autorytet w wychowaniu do wiary wobec współczesnych wyzwań kulturowych

Zmiany kulturowo-społeczne, które dokonują się od początku dwudziestego pierwszego wieku wpisują się w dynamikę procesów globalizacyjnych. Stanowią one konfrontację i swoiste wyzwanie dla szeroko rozumianego autorytetu oraz zadań wychowawczych w procesie kształtowania wiary. Konflikt aksjologiczny w wielu dziedzinach życia stawia współczesnej cywilizacji szereg wyzwań w procesie wychowania rodzinnego, szkolnego oraz religijnego. Istotną rolę odgrywają już nie tylko wiedza, umiejętności pedagogiczne czy kompetencje, ale również umiejętność prowadzenia skutecznego dialogu ze współczesnym człowiekiem.¹

Właściwie już wiek dwudziesty wniósł wiele wątpliwości co do respektowania autorytetów. W filozofii i naukach społecznych pojawiły się pytania o zasadność autorytetów w świetle takich wydarzeń, jak totalitaryzmy, czy systemy społeczne nacechowane wyzyskiem człowieka. Przełom dwudziestego i dwudziestego pierwszego wieku to rozwój wielu nurtów postmodernistycznych, które starają się doprowadzić do dewaluacji autorytetów w społeczeństwie.² Dzisiaj, jak twierdzi Stani-

Fr. Tomasz Kopiczko — Cardinal Stefan Wyszyński University, Warsaw, Poland
e-mail: tkopiczko@gmail.com ▪ ORCID: 0000-0002-8000-6714

¹ Por. *Wartości autorytetu w procesie pedagogicznym*, red. Jan Zimny (Stalowa Wola 2008).

² Por. Lech Witkowski, *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji* (Kraków 2011).

slav Bendl, “powszechnie mówi się o kryzysie autorytetu i o jego braku, tak w szkole, jak i w całym społeczeństwie.”³

Mottem, oddającym charakter tego okresu, może być wypowiedź E. Fromma, który stwierdził:

Wierzę, że znajdujemy się w wielkim niebezpieczeństwie, jakim jest próba przekształcenia nas bez wyjątku w ludzi organizacji, a będzie to ostatecznie oznaczało polityczny totalitaryzm—jedyną naszą szansą na jego uniknięcie jest odzyskanie zdolności do nieposłuszeństwa i nauczenie się, jak wątpić.⁴

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, co zrobić, aby we współczesnym systemie społeczno-kulturowym osoby zajmujące się wychowaniem religijnym posiadały autorytet. Nie chodzi tutaj jedynie o troskę o budowanie autorytetu rodzica, wychowawcy, nauczyciela, katechety czy księdza, co raczej o staranie, aby proces wychowania w wierze był jak najbardziej skuteczny i owocny. Powyższy cel zostanie zrealizowany na drodze refleksji naukowej, koncentrującej się na trzech dopełniających się zagadnieniach. Najpierw zostaną nakreślone ramy klasycznego rozumienia terminu “autorytet.” Następnie podana zostanie krótka charakterystyka współczesnych wyzwań kulturowych. Wreszcie zostaną wymienione cechy, które powinny posiadać osoby, mające pełnić rolę przewodników i wychowawców w wierze. Całość studium stanowi rozważanie o charakterze teologicznym, korelujące z treściami nauk społecznych.

Autorytet – *status quaestionis*

Klasyczny sens terminu “autorytet” jest zgodny z etymologią łacińskiego słowa *auctoritas*. Jest to forma bezosobowa od słowa “autor,”

³ Stanislav Bendl, “Autorytet nauczyciela—wielki temat dla dzisiejszej pedagogiki,” *Studia z Teorii Wychowania. PAN* 2, nr 1(2) (2011): 80.

⁴ Erich Fromm, *Zerwać okowy iluzji. Moje spotkanie z myślą Marksa i Freuda*, tłum. Jan Karłowski (Poznań 2000), 226n.

czyli sprawca, twórca lub dawca. A zatem, termin ten może być tłumaczony jako wpływ osobisty, odpowiedzialność, udzielenie rady, powaga moralna. W starożytności pojęcie to utożsamiano z instytucją senatu rzymskiego (*auctoritas senatus*). Zasiadali w nim dostojnicy, którzy podejmowali wiążące inicjatywy ustawodawcze. Z tej tradycji pochodzi maksyma Cyserona: *Cum potestas in populo auctoritas in senatu sit* (“Podczas gdy władza znajduje się w rękach ludu, autorytet należy do senatu”).⁵

Encyklopedia Pedagogiczna podaje kilka definicji autorytetu. Odwołując się do É. Durkheima, określa go jako cechę, “w którą jest uposażona istota realna lub idealna w stosunku do określonych osobników, dzięki której uważana jest przez tych ostatnich za obdarzoną w moc wyższą od tej, jaką przypisują samej sobie.”⁶ Z punktu widzenia pedagogicznego istotna wydaje się jednak definicja J. Pietera. Stwierdza on, że autorytet to zespół wielu różnorodnych właściwości nauczyciela, dzięki którym uczeń, bez wyraźnych nakazów i bez strachu przed karą, ulega wychowawczemu wpływowi nauczyciela, a w szczególności chętnie uczy się stosować do jego wymagań.⁷ Podobne stanowisko zajmuje S. Hessen, który podkreśla, że autorytet nie może wychowanka zniewalać, lecz—opierając się na szacunku—powinien wskazywać mu właściwą drogę do pełnej wolności.⁸

Według *Słownika Teologicznego* natomiast, autorytet jest cechą “przypisaną osobie lub instytucji, której orzeczenie uznawane jest za zobowiązujące do posłuszeństwa w dziedzinie norm, określających dzia-

⁵ Por. Gregory Rowe, “Reconsidering the Auctoritas of Augustus,” *The Journal of Roman Studies* 103 (2013): 1–15; Ana I. Clemente Fernández, *La Auctoritas Romana* (Madrid 2014).

⁶ Definicja podana za: Karol Kotłowski, “Autorytet nauczyciela,” w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. Wojciech Pomykało (Warszawa 1993), 35.

⁷ Definicja podana za: *ibid.*, 36.

⁸ *Ibid.*, 37.

łanie lub też za rozstrzygające w dziedzinie intelektualnego poszukiwania prawdy.”⁹

Można zatem stwierdzić, że rozumienie terminu “autorytet” jest niejednoznaczne. Definiuje się go na różne sposoby. Jak stwierdza A. M. de Tchorzewski, “współczesny język podejmuje próby definiowania terminu autorytet przez świadome lub nieświadome ograniczenie treści i zakresu jego znaczenia.”¹⁰ Przyczyny trudności należy szukać na styku rzeczywistości, których termin ten dotyczy. W szerokim rozumieniu bowiem obejmuje on doktryny filozoficzne, religijne, polityczne, społeczne. Zbudowany jest także na podstawie subiektywnych odczuć i doświadczeń pojedynczych osób. Inaczej był on pojmowany w starożytnym Rzymie, inaczej w średniowieczu, a jeszcze inaczej w czasach nowożytnych, gdy przewagę w procesie wychowawczym zdobywa działanie rozumowe i doświadczenie empiryczne.¹¹

Niezależnie jednak od kontekstu, z punktu widzenia teologicznego i pedagogicznego, autorytet ze swej natury zakłada relację osobową oraz jej skutek, którym jest wpływ osób z autorytetem na pozostałe. Relacja ta oparta jest na autentycznym szacunku i zaufaniu, a jej celem powinna być troska o dobro indywidualne i wspólnotowe. Osoba obdarowana autorytetem lub uważana za autorytet jest zazwyczaj wzorem osobowym, źródłem wiedzy o wartościach, wyznacznikiem norm postępowania oraz wsparciem w kształtowaniu sumienia. Zakłada się, że autorytet na płaszczyźnie wychowawczej uczy także realizacji zamierzonych celów, np. osiągnięcie zbawienia, ukończenie szkoły, gra na instrumencie. Zakłada też poszanowanie osoby (lub instytucji), pozbawione jednak lęku i obawy o sankcje. Szacunek ten bierze się z prze-

⁹ Stanisława Grabska, “Autorytet,” w: *Słownik Teologiczny*, red. Andrzej Zuberbier (Katowice 1998), 55.

¹⁰ Andrzej M. de Tchorzewski, “Autorytet i jego struktura aksjologiczna,” *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, nr 5 (2017): 191.

¹¹ Por. *ibid.*

konania o szerokich kompetencjach osoby uznanej za autorytet, w zakresie moralnym, zawodowym lub praktycznym.¹²

Z punktu widzenia procesu wychowawczego, zwłaszcza wychowania w wierze, autorytetem dla wychowanka-ucznia powinna stać się, jak zauważa Z. Marek, również sama prawda (treści wiary). W konsekwencji oznacza to także osobę, która tę prawdę przekazuje lub pomaga odkryć i przyjąć (wychowawca). Ten sposób rozumowania pokazuje, że w określonych sytuacjach autorytet sam w sobie nie jest wartością nadrzędną. Jest on o tyle istotny, o ile umożliwia lub ułatwia dojście do prawdy absolutnej (Boga). Autorytet w kontekście wychowania do wiary oznacza zatem pomoc w zakresie dotarcia do prawdy, jej odkrycia i przyswojenia. Jest to także droga i sposób, w jaki osiąga się zamierzony cel. Rola wychowawcy—w domyśle obdarzonego autorytetem—jest ważna, gdyż pomaga zrozumieć wartość prawdy, a także odkryć cel i wartość życia. W ten sposób autorytet nabiera wartości służebnej i umożliwia integralny rozwój wychowawcy i wychowanka.¹³

Niemożliwe jest zatem, aby rozważać proces wychowania w wierze bez udziału autorytetu. Należy jednak pamiętać, aby unikać przywiązania wychowanka do siebie, swoich poglądów i przekonań. Chodzi raczej o to, aby ukształtować w nim zdolność do nawiązania relacji z innymi ludźmi i z Bogiem. Istotą autorytetu staje się wtedy osobista troska o wychowanka i zaangażowanie w jego rozwój. Wychowawca powinien stać się wsparciem na płaszczyźnie moralnej, naukowej, społecznej, a przede wszystkim religijnej. W świetle tradycyjnej antropologii tomistycznej oraz współczesnego personalizmu chrześcijańskiego należy stwierdzić, że zadaniem wychowawcy (autorytetu) w procesie wychowania w wierze jest otwarcie człowieka na Transcendencję, czyli

¹² Por. Jan F. Jacko, "Typy i funkcje autorytetu w 'czasach nieufności'," w: *Komunikacja marketingowa w czasach nieufności*, red. Gerard P. Maj (Radom 2007), 19–31.

¹³ Por. Zbigniew Marek, "Autorytet w teorii i praktyce towarzyszenia wychowawczego," *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, nr 5 (2017): 231–248.

na Boga. Właściwie to Bóg jawi się tu jako pierwszy podmiot, troszczący się o dobro człowieka. Bóg i jego objawienie stanowią Najwyższy Autorytet dla człowieka. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy wychowawca nie stawia siebie w centrum, ale prowadzi w kierunku najwyższej Prawdy i Dobra. Jest ich orędownikiem i promotorem.¹⁴

Współczesny kontekst kulturowy

Współczesny system kulturowy określany jest mianem postmodernizmu. Dominuje on w większości krajów Europy Zachodniej i Ameryki Północnej. Od początku dwudziestego pierwszego wieku rośnie jego popularność w krajach, zwanych postkomunistycznymi. Jego wpływ są bardzo szeroko widoczne również w dziedzinie nauk filozoficznych, humanistycznych, społecznych i teologicznych. Swoje odzwierciedlenie postmodernizm znajduje także w polityce i sztuce. W średniowieczu, zdaniem H. Kieresia, mogło się wydawać, że ethos chrześcijański niesie ze sobą odpowiedź na wszystkie pytania. Jednak liczne błędy w filozofii, rozpad chrześcijaństwa na wschodnie i zachodnie, emancypacja narodów i ich rodzinnych kultur, odkrycia naukowe i geograficzne oraz proces globalizacji, sprawiły, że uniwersalizm chrześcijański został zepchnięty na pozycję defensywną.¹⁵

Współczesną sytuację kulturową trafnie charakteryzuje tytuł artykułu R. Ptaszka: „Karnawał na Titanicu.”¹⁶ Wydaje się, że współczesna kultura Zachodu straciła zdolność do tworzenia inspirujących idei

¹⁴ Por. Zbigniew Marek, *Pedagogika towarzyszenia* (Kraków 2017); Wojciech Drzeżdżon, „Pedagogiczne uwarunkowania autorytetu nauczyciela-wychowawcy,” *Język-Szkola-Religia* 6 (2011): 113–124; Giuseppe Mari, „Catholic Education, Faith and Authority,” *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, nr 5 (2017): 213–230.

¹⁵ Por. Henryk Kieres, „Kultura klasyczna wobec postmodernizmu,” *Człowiek w Kulturze* 11 (1998): 235–250.

¹⁶ Por. Robert T. Ptaszek, „Karnawał na Titanicu. Postmodernizm a współczesna kultura Zachodu,” w: *Bezpieczeństwo człowieka a transdyscyplinowość*, red. Edward Jar-moch, Andrzej Świdorski, Izabela A. Trzpił (Siedlce 2009), 175–185.

i pogrąża się w stagnacji. Natomiast filozofia ponowoczesna tworzy świat “karnawału” i oddala się wyraźnie od realnej rzeczywistości. Następuje rozdźwięk pomiędzy wartościami tradycyjnymi a komfortem własnego bezładu.¹⁷ Z kolei Jan Paweł II, analizując współczesną rzeczywistość ostrzega zarówno przed światem bez prawdy, w którym wolność traci swoją treść, jak i przed demokracją bez wartości, w której można utracić swoją duszę.¹⁸

W kontekście kształtowania autorytetów dla wychowania w wierze, wyróżnić można cztery dominujące cechy współczesnej kultury. Są to powszechna niechęć do wzorców, pragnienie życia chwilą, bez jakichkolwiek konsekwencji, szeroko rozumiana rewolucja aksjologiczna oraz przeładowane treściami społeczeństwo informacyjne.

Powszechna niechęć do wzorców

Współcześni pedagodzy zauważają, że dzisiejsze społeczeństwo wyraźnie opuszcza duch dyscypliny. W konsekwencji osłabia się autorytet, gdyż uczeń nie jest w stanie uznać żadnej formy zwierzchności nad sobą.¹⁹ Nurt postmodernistyczny odrzuca dotychczasowe rozumienie kultury, zgodnie z którym powinna ona być inspiracją dla człowieka i wzorcem jego zachowań. Taka kultura stała się przeszkodą dla ludzi, którzy chcą żyć w sposób niczym nieskrępowany i dążyć do własnej samorealizacji. Tym samym zarówno liczenie się z jakimiś ponadczasowymi zasadami i uznawanie autorytetów staje się zbędne i uciążliwe, ponieważ jawi się jako niepotrzebna komplikacja ludzkiego życia. P. Hahne, dokonując analizy społeczeństwa europejskiego, zauważa, że postmodernizm prowadzi do wyprzedaży własnej kultury, a “pod przykrywką wolności sztuki i satyry deptane są uczucia religijne i jawnie

¹⁷ Por. Jan Sochoń, *Ponowoczesne losy religii* (Warszawa 2004), 49–51.

¹⁸ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus* (Rzym 1991), § 46.

¹⁹ Por. Bendl, “Autorytet nauczyciela—wielki temat dla dzisiejszej pedagogiki,” 81.

wysztychane symbole chrześcijańskie . . . Nie może się dziać dobrze, gdy nie ma dla nas już nic więcej świętego, to znaczy nietykalnego i niezbywalnego. Złamanie ostatnich tabu otwiera drzwi niepowstrzymanej i morderczej powodzi.”²⁰ W ten sposób człowiek żyjący na początku dwudziestego pierwszego wieku przejawia niechęć do uznawania wzorców i podejmowania wysiłku, aby je naśladować swoim życiem. Przejawia się to w zmianach zachowań, które następują w wyniku dyfuzji kulturowej. Proponuje się, aby klasyczne normy zachowania zostały zastąpione konsumpcjonizmem i hedonizmem. Skutkiem tego wszelkie wzorce moralnego wartościowania i postępowania stają się subiektywne. Powstaje chaos, anarchia, plastyczność zachowań oraz ich fragmentaryczność. Współczesny człowiek, jak zauważa Z. Bauman, to już nie “pielgrzym” z określonym celem, lecz raczej spacerowicz, włóczęga, turysta lub gracz.²¹

*Pragnienie życia chwilą,
bez jakichkolwiek konsekwencji*

Każde działanie pociąga za sobą konsekwencje. Założenia pedagogiki postmodernistycznej chcą jednak pozbawić współczesnego człowieka myślenia przyczynowo-skutkowego. Dąży się do stworzenia takiego świata, w którym żyje się chwilą i z którego czerpie się najwięcej, jak się da. Skutkiem takiego myślenia jest niski poziom świadomości aksjologicznej oraz poczucie niczym nieskrępowanej wolności. Postmodernistyczna globalizacja kulturowa zachęca wręcz do traktowania życia w sposób hedonistyczny i utylitarny.²²

²⁰ Peter Hahne, *Dość tej zabawy. Koniec społeczeństwa przyjemności* (Katowice 2007), 59.

²¹ Por. Zygmunt Bauman: *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej* (Warszawa 1994), oraz *44 listy ze świata płynnej nowoczesności* (Kraków 2011).

²² Por. Waldemar Furmanek, “Pedagogika wobec wyzwań współczesności,” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 26, nr 1–2 (2013): 11–34.

B. Śliwerski zauważa, że pedagogika postmodernistyczna nie da się zdefiniować ani w kategoriach stylu wychowania, ani w kategoriach celu wychowania—ani jako plan kształcenia, ani jako dążenie do relacji, która przekazuje wartości. Współczesne społeczeństwa nie są jednolite. Pojęcia progresywne czy konserwatywne są kwestią przypadku, a każda decyzja człowieka może być interpretowana w sposób dowolny.²³ Człowiek, który żyje chwilą i nie myśli o konsekwencjach swojego działania, nie jest zainteresowany przestrzeganiem jakichkolwiek norm, czy też postępowaniem według wzorców. Nie chce też podejmować zbędnych zobowiązań, tłumacząc się dobrowolnością. Tym samym całkowicie znika logika przyczynowości, wychowawca nie jest już w stanie ustalić obszarów wychowania, a cały proces pedagogiczny—w tym także wychowanie w wierze—przypomina raczej chaotyczną sekwencję spontanicznych inscenizacji. Nie istnieje tu żadna stała rzeczywistość relacji z Bogiem, a wszystko, co czynimy dziś, jutro może być zakwestionowane i uznane za przestarzałe, nieaktualne lub nieprawdziwe.²⁴

Rewolucja aksjologiczna

Pedagogika klasyczna postrzega wychowanie do wartości jako element nadrzędny całego procesu wychowawczego. Założenia postmodernistyczne doprowadziły jednak do sytuacji, gdzie cywilizacja zachodnia wydaje się tkwić w stagnacji, a poszukiwanie praw i wartości, pozwalających uporządkować rzeczywistość, przypomina fikcję. Jak twierdzi amerykański filozof R. Rorty, takie kategorie jak obiektywna prawda lub powszechna wartość moralna należy wykluczyć nawet z ję-

²³ Por. Bogusław Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania* (Kraków 2005), 262.

²⁴ Por. *ibid.*; oraz Andrzej Szyszko-Bohusz, “Trendy postmodernizmu w wychowaniu i edukacji doby globalizacji a pedagogika holistyczna,” w: *Konteksty wychowania i edukacji a kształcenie nauczycieli w rzeczywistości ponowoczesnej*, red. Joanna Aksman, Jolanta Pułka (Kraków 2012), 55–60.

zyka. Jego zdaniem, mówienie o nich jest fikcją, ponieważ poznanie ich jest niemożliwe. Co więcej, wartości są czymś szkodliwym dla współczesnego, liberalnego społeczeństwa—jego liberalizm bowiem zakłada wolność od jakichkolwiek podstaw aksjologicznych.²⁵

Kultura postmodernistyczna odrzuca nie tylko autorytet, lecz także burzy ład aksjologiczny, przekazywany przez pokolenia na gruncie filozofii i objawienia. Neguje wartość wiedzy racjonalnie zdobytej na rzecz technicyzacji i mediatyzacji życia człowieka. Próbuje zanegować—zakorzenioną w objawieniu i prawie naturalny—inclinację człowieka do czynienia dobra i unikania zła. W konsekwencji, we współczesnej kulturze maleje zainteresowanie rozwojem opartym na prawdzie, a filozof, etyk czy teolog, stający w szranki z naukowcem-eksperymentatorem, jest pozbawiony wszelkich szans. Nurt egzystencjalizmu—cieszący się dużą popularnością w myśleniu postmodernistycznym—dąży do wykazania braku istnienia powszechnych zasad moralnych, które pozwalałyby na odnalezienie właściwej orientacji w życiu. Jak zauważa J. Sochoń, ponowoczesność prowadzi do świadomego odejścia od norm i wartości na rzecz pluralizmu w stylu bycia i pojmowaniu rzeczywistości. Dyskurs metafizyczny jest jej całkowicie obcy—dominuje w niej zasada, według której “poznajemy wymyślając i wymyślając poznajemy.”²⁶

Przeładowane treściami społeczeństwo informacyjne

Kolejną cechą współczesnej kultury, z którą musi konfrontować się autorytet w procesie wychowania do wiary, jest społeczeństwo informacyjne, które jest przeładowane treściami. Termin “społeczeństwo informacyjne” funkcjonuje od lat 60. dwudziestego wieku. Jest kolej-

²⁵ Por. Richard Rorty: *Przygodność, ironia i solidarność* (Warszawa 1996), 83; oraz “Moralna tożsamość a prywatna autonomia: przypadek Foucaulta,” tłum. Marek Kwiek, *Etyka* 26 (1993): 125–132.

²⁶ Sochoń, *Ponowoczesne losy religii*, 49.

nym etapem na drodze ewolucji kulturowej człowieka. Największą wartość ma już nie to, co człowiek jest w stanie uprawiać czy wyhodować, nawet nie to, co jest w stanie wyprodukować, ale informacja, która staje się wysoko cenionym produktem komercyjnym i siłą napędową współczesnej gospodarki. Życie społeczeństwa informacyjnego, zdaniem myślicieli schyłku dwudziestego wieku, ma przypominać grę między ludźmi, którzy wymieniają się informacjami. Skutkiem tej wymiany staje się nadmiar treści, które przytłaczają życie człowieka. Kumulacja informacji, często niezweryfikowanych i niesprawdzonych, prowadzi do kreowania wiedzy pozbawionej rzetelności i podważa wiarygodność kompetencji. Łączny wpływ postmodernizmu i społeczeństwa informacyjnego sprawia, że człowiek zamyka się w sobie i staje się niezdolny do relacji międzyosobowych. Coraz bardziej bowiem przeładowana—a tym samym coraz mniej zdolna do przyjmowania nowych informacji—jest poznawcza sfera człowieka.²⁷

W owym gąszczu informacji troska o autorytet, oparty o wiedzę merytoryczną, cechy osobowościowe oraz umiejętność komunikowania, wydaje się być osłabiona. Coraz częściej można spotkać się z tak zwanym zjawiskiem inwersji pedagogicznej, które polega ona na tym, że uczeń/wychowanek przewyższa wiedzą lub umiejętnością swojego nauczyciela. W rzeczywistości chodzi jednak bardziej o to, że człowiek młody posiada szersze kompetencje informatyczne, które pozwalają mu sprawnie odnaleźć pożądane treści w wirtualnym morzu informacji. Nie-

²⁷ Por. Justyna Balcewicz, "Społeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji—o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach," w: *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej*, red. Magdalena Wrzosek (Warszawa 2019), 25–28; Monika Rozkruit, "Kompetencje cyfrowe społeczeństwa informacyjnego," *Studia i Prace WNEiZ US* 54, nr 3 (2018): 347–360; Marta Geisler, "Zmiany społeczne a postmodernistyczne ujęcia pedagoga," *Podstawy Edukacji* 2 (2009): 381–391; Piotr Przemielewski, "Filozofia na Areopagu idei, czyli postmodernizm i jego obecność we współczesnej kulturze i sztuce," *Studia Elckie* 11 (2009): 77–90.

wystarczająca staje się relacja osobowa, oparta na klasycznym modelu “mistrz-uczeń.”²⁸

Jak bronić autorytetu?

Rozważając zagadnienie autorytetu osób wychowujących do wiary, należy na początku określić, kto pełni to zadanie. Pierwszymi wychowawcami w wierze są rodzice. Ich religijna troska względem dziecka jest wspomagana przez całą posługę katechetyczną Kościoła. Biorą w niej udział księża, osoby życia konsekrowanego i katecheci. W szerokim rozumieniu to cała wspólnota Kościoła, na mocy chrztu świętego, jest odpowiedzialna za wychowanie i rozwój wiary. Kiedy więc rozważać będziemy cechy, którymi powinny odznaczać się osoby wychowujące do wiary—cechy, które pomagają budować autorytet Chrystusa—będziemy mieli na myśli zarówno rodziców, katechetów, księży, jak i wszystkie inne osoby, podejmujące tę posługę.

Dyrektorium o katechizacji, określając cechy katechety, stwierdza, że powinien on być świadkiem wiary i strażnikiem pamięci o Bogu, nauczycielem i mistagogiem, a jednocześnie towarzyszem i wychowawcą.²⁹ Rzeczą oczywistą jest, że osoba wychowująca w wierze nie może być pozbawiona również autorytetu. Konieczne jest zatem, aby swoje zadania wypełniała z poszanowaniem godności wychowanka, wystrzegając się wszelkich form nadużycia władzy. Prowadzący do wiary zatem powinni przeżywać “swoją własny autorytet” w kategoriach służby braciom.³⁰

²⁸ Por. *Komputer w edukacji: 17. Ogólnopolskie sympozjum naukowe, Kraków 28-29 września 2007*, red. Janusz Morbitzer (Kraków 2007); Monika Zielińska, “Tradycjonalista czy innowator? Nauczyciel wobec wyzwań współczesności,” *Edukacja–Technika–Informatyka*, nr 3 (2016): 227–232.

²⁹ Por. Papiéska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji* (Kielce 2020), 113 [dalej jako: DOK 2020].

³⁰ Por. *ibid.*, 142.

Osoby odpowiedzialne za wychowanie w wierze, troszcząc się o autorytet Jezusa Chrystusa, Kościoła oraz własny, powinny wykazywać następujące cechy: autentyczność w postawie, zdolność budowania relacji, pasja w posłudze, kompetencje (wiedza), stawianie wymagań, znajomość wychowanka, oraz miłość i szacunek.

Autentyzm w postawie

Oczywistym jest fakt, że nie da się zbudować autorytetu, o ile nie oprze się go na autentycznie wyznawanych przez siebie wartościach. Autentyzm ten dotyczy korelacji, jaka zachodzi między przekonaniem i postawami. Czymś niedopuszczalnym jest, aby osoba odpowiedzialna za wychowanie w wierze, zwłaszcza wobec dzieci i młodzieży, odznaczała się jakimś dualizmem moralnym.³¹ Zadaniem całego Kościoła jest zachowanie autentycznej troski o ludzkie sumienie i promowanie człowieka. Wspólnota powinna mówić „jednym językiem,” na który składa się spójność czynów, poglądów i wypowiedzanych słów.³²

Zdolność budowania relacji

Przeżywanie tajemnicy wiary jako relacji z Panem Bogiem jest zakorzenione w relacji osobowej z drugim człowiekiem. Głoszone Słowo Boże, które buduje wiarę, domaga się relacyjnej natury każdego człowieka. Wychowanie do wiary to kształtowanie umysłu i serca człowieka do osobistego przyjęcia miłości Boga, szczerego przyłgnięcia do Niego oraz dobrowolnej decyzji pójścia za Nim.³³ Podstawową kompetencją w „przeżywaniu” autorytetu jest troska o osobową relację z wychowankiem. Przejawia się to także w zdolnościach komunikacyjnych,

³¹ Por. *ibid.*, 4; Marek Filipczuk, „Rodzina naturalnym i fundamentalnym środowiskiem wychowania religijnego,” *Studia nad Rodziną* 20, nr 4 (2016): 71–95.

³² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes* (Rzym 1965), § 11 [dalej jako: GS]; DOK 2020, 42, 51.

³³ Por. DOK 2020, 17–18; 21.

zyczliwości, poświęconym czasie, wsparciu w trudnych chwilach, a także umiejętności wspólnego celebrowania sukcesów.³⁴

Posługa z pasją

Dokumenty katechetyczne zalecają, aby wychowanie w wierze było oparte na zaangażowaniu, które jest zarazem pasją. Osoba towarzysząca temu procesowi staje się autentycznym świadkiem tajemnicy wiary, szczerze poszukującym prawdy. Jest skłonna do współpracy, porozumienia i dialogu. Troszczy się o poprawność uczuciową i intelektualną. Nie traktuje towarzyszenia młodemu człowiekowi w kategoriach przykrego obowiązku, ale jako determinację opartą o osobiste doświadczenie wiary.³⁵ W ten sposób głoszenie Ewangelii i wychowanie w wierze staje się świadectwem miłości i spotkaniem, prowadzącym do Chrystusa, a nie suchym wypełnianiem prawa. Przez świadectwo i autentyczną pasję rozpoznaje się w człowieku jego apostołski zapal.³⁶ Taka postawa prowokuje do stawiania sobie pytań o źródło tej braterskiej troski i nadziei. Rodzi otwarcie serca, pobudza do dialogu, a przede wszystkim tworzy atmosferę otwartości i gotowości do tworzenia trwałych relacji zbudowanych na fundamencie Bożego Słowa.³⁷

Kompetencje (wiedza)

Innym podstawowym założeniem w trosce o autorytet jest posiadanie kompetencji, wynikających z wiedzy. Wychowawca, budząc autorytet, powinien pokazać wychowankowi, że jest zdeterminowany, aby w należyty sposób przekazać posiadaną wiedzę, umiejętności oraz wła-

³⁴ Por. Herbert Franta, *Relacje interpersonalne*, w: *Słownik katechetyczny*, red. Joseph Gevaert, Kazimierz Misiaszek (Warszawa 2007), 773–776.

³⁵ Por. DOK 2020, 358.

³⁶ Por. Franciszek, *Adhortacja apostołska Ewangelii gaudium* (Rzym 2013), § 81–82 [dalej jako: EG]; oraz DOK 2020, 23–24.

³⁷ Por. DOK 2020, 33; Piotr Sroczyński, „Autorytet nauczyciela religii,” *Rozprawy naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu* 65 (2019): 85–92.

sne doświadczenie. Proces wychowania w wierze nie może ograniczyć się jedynie do przekazania wiedzy doktrynalnej, ale powinien nauczyć, jak tę wiedzę zdobywać, jak nią się posługiwać, jak ją wykorzystać do budowania tożsamości wiary. Zadanie to powinno być realizowane według zasady: uczyć człowieka nie tego, co ma myśleć, ale jak ma myśleć. Przekazana wiedza może bowiem być pomocna w uzyskaniu odpowiedzi na pytania o sens życia, o sens wiary i ostateczne powołanie człowieka. Katecheza oraz cała troska o wiarę powinna być zatem traktowana jako “realizacja dzieła duchowego miłosierdzia, nauczania tych, którzy nie wiedzą.”³⁸

Troska o kompetencje, wynikające z wiedzy wychowawcy, dotyczą centralnego problemu miejsca autorytetu w wychowaniu w wierze. Wiedza bowiem nie powinna skupiać na mądrości wychowawcy, ale prowadzić do głębszego poznawania Chrystusa i większej z Nim zażyłości. Za świętym Augustynem można powtórzyć, że katecheta lub wychowawca spełnia jedynie miłosierny uczynek, aby ukształtować serce wychowanków zgodnie ze Słowem Bożym.³⁹

Stawianie wymagań

Zazwyczaj proces wychowania w wierze dotyczy jakiejś grupy, bądź określonej wspólnoty. Właściwe funkcjonowanie grupy osób, a także budowanie indywidualnych relacji między nimi, domaga się określonych zasad i wymogów. Wychowankowie muszą być świadomi postawionych w sposób wyraźny granic. Powinni być świadomi, że reguły obowiązują zarówno ich, jak i wychowawcę. Jest to niezbędny element dla zachowania autorytetu. Zadanie to przypomina przestrzeganie zasad przy wznoszeniu budowli. Tak samo w trosce o wiarę dziecka, młodego człowieka lub osoby dorosłej, należy kierować się określonymi zasada-

³⁸ Por. DOK 2020, 52.

³⁹ Por. Augustyn, *De catechizandis rudibus*, tłum. Władysław Budzik (Poznań 1929), 1, 14, 22.

mi. Mądrość wychowawcy w tym względzie polega na tym, że wyznaczanie zasad przypomina raczej ukazywanie horyzontu wolności, a nie budowanie muru, który ogranicza.⁴⁰

Postawa skutecznego wychowawcy wymaga stawiania wymagań również samemu sobie. Oznacza ona gorliwość w studium Słowa Bożego, osobistej modlitwie i pielęgnacji głębokiej zażyłości z Chrystusem. Tylko wtedy stawianie wymagań będzie szło w parze z autentycznością.⁴¹

Znajomość wychowanka

Istotną cechą wychowawcy w wierze jest znajomość tych, którym ma on za zadanie towarzyszyć. Powinien on nie tylko dokładnie znać naukę Kościoła i zasady pedagogiczne, lecz przede wszystkim cechować się wrażliwością na człowieka i jego potrzeby. Nauczyciel wiary to ktoś, kto zarówno dochowuje wierności objawieniu Bożemu, jak też chce poznawać konkretnego człowieka oraz społeczno-kulturowy kontekst, w którym on żyje. Dlatego zgodnie z dokumentami Kościoła powinien on żyć w ścisłej łączności z ludźmi swoich czasów oraz starać się dokładnie uchwycić ich sposób myślenia, odczuwania, działania. Powinien on także towarzyszyć im w budowaniu ich kultury i tożsamości chrześcijańskiej.⁴²

Wychowawca w wierze to także ktoś zatroskany o właściwe dojrzenie i rozwój na płaszczyźnie ludzkiej. Powinna mu zatem towarzyszyć świadomość działania Ducha Świętego, który do swojej sku-

⁴⁰ Por. Aneta Rayzacher-Majewska, "Katecheta wymagający—rola wymagań w posłudze katechetycznej," *Studia Elckie* 22, nr 4 (2020): 453–468.

⁴¹ Por. EG § 6, 9; DOK 2020, 232.

⁴² Por. GS § 62; DOK 2020, 146; Susie Mapledoram, "Young People and All-Age Worship," w: *Young People and Worship*, red. Mark Montgomery (London 2007), 66–76.

teczności potrzebuje współpracy z ludzką naturą. Tylko wówczas doświadczenie wiary może stać się dynamiczne i owocne.⁴³

Miłość i szacunek

Cechami, które stanowią niejako wspólny mianownik dla dotąd wymienionych i które skutecznie przyczyniają się do budowania autorytetu, są miłość i szacunek. To właśnie miłość, przeżywana w kategoriach cnoty oraz daru i owocu współpracy z Duchem Świętym, stanowi fundament dla postawy autentyczności, skutecznego budowania relacji, pasji, głębokiej wiedzy i troski o poznanie wychowanka. Szacunek z kolei, który rodzi się z miłości, pozwala traktować wychowanków w sposób podmiotowy i otwarty na dialog.⁴⁴

Wychowanie w wierze nie może w żaden sposób zawieść zaufania drugiej osoby, ani też naruszyć jej godności. Powinno zagwarantować jej wewnętrzną wolność i bezinteresowność. Pedagogika wychowania w wierze zakłada umiejętność opracowania drogi rozwoju wiary w oparciu o poszanowanie osoby i zachowanie przykazania miłości bliźniego. W ten sposób miłość staje się zarówno wartością i celem wychowania, jak i metodą doprowadzenia do zażyłości z Bogiem.⁴⁵ Cała posługa Kościoła powinna odbywać się z troską, szacunkiem i miłością, szczególnie wobec osób słabych i tych, którym należy przywrócić ufność i nadzieję. Papież Franciszek przypomina, że

w perspektywie Boskiej pedagogii Kościół zwraca się z miłością do tych, którzy uczestniczą w jego życiu w sposób niedoskonały: wraz z nimi modli się o łaskę nawrócenia, zachęca ich do czy-

⁴³ Por. Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (Rzym 1979), §§ 14–16, 18; DOK 2020, 148; Kazimierz Misiaszek, “Wychowanie katolickie wobec wyzwań współczesności,” *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 25 (2018): 191–205.

⁴⁴ Por. Władysław Kubik, “Godność osoby i znaczenie posłannictwa katechety,” w: *Pedagogika w katechezie*, red. Marian Śnieżyński (Kraków 1998), 11–20.

⁴⁵ Por. DOK 2020, 148–149, 234; Stanisław Łabendowicz, “Wychowanie do dialogu w katechezie,” *Zeszyty Formacji Katechetów* 1 (2012): 79–86.

nienia dobra, do wzajemnej troski z miłością jedno o drugie oraz do zaangażowania się w służbę wspólnocie, w której żyją i pracują.⁴⁶

Podsumowanie

Reasumując, należy stwierdzić, że współczesne wyzwania kulturowe sprawiają, że wychowanie w wierze staje się zadaniem trudnym, ale nie niemożliwym. “Nauczyciele” wiary powinni być ludźmi, którzy są autentyczni w swoich przekonaniach i głoszonej nauce, posiadają zdolność budowania relacji, prowadzą innych z pasją, odznaczają się głęboką wiedzą, a spoiwem ich kompetencji jest miłość i szacunek. Wydaje się, że te cechy stanowią solidny fundament do zbudowania autorytetu wychowawcy w wierze. Należy jednak pamiętać, że w procesie wychowania w wierze nie chodzi o budowanie autorytetu wychowawcy — jest on jedynie narzędziem do skutecznego budowania autorytetu Boga. Autorytet wychowawcy jest więc o tyle dobrze realizowany, o ile prowadzi do osobowej relacji wychowanka z Bogiem i pomaga ją pogłębiać.

Caring for Authority in Education in Faith in the Face of Some Contemporary Cultural Challenges

SUMMARY

The author tries to answer the question: What should be done in the contemporary socio-cultural context to help educators in faith retain their authority? Firstly, he presents the classical understanding of authority. Secondly, he describes contemporary cultural challenges to authority in education. Thirdly, he analyzes specific qualities of educators in religious faith.

⁴⁶ Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* (Rzym 2016), § 78; Andrea Fontana, *Il mondo è cambiato: cambiamo la pastorale* (Torino 2006), 21–28.

KEYWORDS

Catholicism, religious education, catechesis, dialogue, culture, authority, faith.

REFERENCES

- Augustyn. *De catechizandis rudibus*. Translated by Władysław Budzik. Poznań 1929.
- Balcewicz, Justyna. "Społeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji—o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach." In *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej*, edited by Magdalena Wrzosek, 25–28. Warszawa 2019.
- Bauman, Zygmunt. *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Kraków 2011.
- Bauman, Zygmunt. *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa 1994.
- Bendl, Stanislav. "Autorytet nauczyciela—wielki temat dla dzisiejszej pedagogiki." *Studia z Teorii Wychowania. PAN 2*, no. 1(2) (2011): 80–89.
- Clemente Fernández, Ana I. *La Auctoritas Romana*. Madrid 2014.
- De Tchorzewski, Andrzej M. "Autorytet i jego struktura aksjologiczna." *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, no. 5 (2017): 187–212. DOI: 10.12775/SPI.2017.5.008.
- Drzeżdżon, Wojciech. "Pedagogiczne uwarunkowania autorytetu nauczyciela-wychowawcy." *Język-Szkola-Religia* 6 (2011): 113–124.
- Filipczuk, Marek. "Rodzina naturalnym i fundamentalnym środowiskiem wychowania religijnego." *Studia nad Rodziną* 20, no. 4 (2016): 71–95.
- Fontana, Andrea. *Il mondo è cambiato: cambiamo la pastorale*. Torino 2006.
- Franciszek. Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*. Rzym 2013.
- Franciszek. Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia*. Rzym 2016.
- Franta, Herbert. *Relacje interpersonalne*. In *Słownik katechetyczny*, edited by Joseph Gevaert, Kazimierz Misiaszek, 773–776. Warszawa 2007.
- Fromm, Erich. *Zerwać okowy iluzji. Moje spotkanie z myślą Marksa i Freuda*. Translated by Jan Karłowski. Poznań 2000.
- Furmanek, Waldemar. "Pedagogika wobec wyzwań współczesności." *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 26, no. 1–2 (2013): 11–34.
- Geisler, Marta. "Zmiany społeczne a postmodernistyczne ujęcia pedagoga." *Podstawy Edukacji* 2 (2009): 381–391.
- Grabska, Stanisława. "Autorytet." In *Słownik Teologiczny*, edited by Andrzej Zuber-bier, 55–56. Katowice 1998.
- Hahne, Peter. *Dość tej zabawy. Koniec społeczeństwa przyjemności*. Katowice 2007.
- Jacko, Jan F. "Typy i funkcje autorytetu w 'czasach nieufności'." In *Komunikacja marketingowa w czasach nieufności*, edited by Gerard P. Maj, 19–31. Radom 2007.
- Jan Paweł II. Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*. Rzym 1979.
- Jan Paweł II. Encyklika *Centesimus annus*. Rzym 1991.
- Kiereś, Henryk. "Kultura klasyczna wobec postmodernizmu." *Człowiek w Kulturze* 11 (1998): 235–250.
- Komputer w edukacji: 17. Ogólnopolskie sympozjum naukowe, Kraków 28-29 września 2007*, edited by Janusz Morbitzer. Kraków 2007.
- Kotłowski, Karol. "Autorytet nauczyciela." In *Encyklopedia Pedagogiczna*, edited by Wojciech Pomykała, 35–38. Warszawa 1993.
- Kubik, Władysław. "Godność osoby i znaczenie posłannictwa katechety." In *Pedagogika w katechezie*, edited by Marian Śnieżyński. Kraków 1998.

- Łabendowicz, Stanisław. "Wychowanie do dialogu w katechezie." *Zeszyty Formacji Katechetów* 1 (2012): 79–86.
- Mapledoram, Susie. "Young People and All-Age Worship." In *Young People and Worship*, edited by Mark Montgomery, 66–76. London 2007.
- Marek, Zbigniew. "Autorytet w teorii i praktyce towarzyszenia wychowawczego." *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, no. 5 (2017): 231–248.
DOI: 10.12775/SPI.2017.5.010.
- Marek, Zbigniew. *Pedagogika towarzyszenia*. Kraków 2017.
- Mari, Giuseppe. "Catholic Education, Faith and Authority." *Studia Pedagogica Ignatiana* 20, no. 5 (2017): 213–230. DOI: 10.12775/SPI.2017.5.009.
- Misiaszek, Kazimierz. "Wychowanie katolickie wobec wyzwań współczesności." *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 25 (2018): 191–205.
DOI: 10.18276/skk.2018.25-12.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji. *Dyrektorium o katechizacji*. Kielce 2020.
- Przemielewski, Piotr. "Filozofia na Areopagu idei, czyli postmodernizm i jego obecność we współczesnej kulturze i sztuce." *Studia Elckie* 11 (2009): 77–90.
- Ptaszek, Robert T. "Karnawał na Titanicu. Postmodernizm a współczesna kultura Zachodu." In *Bezpieczeństwo człowieka a transdyscyplinowość*, edited by Edward Jarmoch, Andrzej Świdorski, Izabela A. Trzpił, 175–185. Siedlce 2009.
- Rayzacher-Majewska, Aneta. "Katecheta wymagający—rola wymagań w posłudze katechetycznej." *Studia Elckie* 22, no. 4 (2020): 453–468.
DOI: 10.32090/SE.220427.
- Rorty, Richard. "Moralna tożsamość a prywatna autonomia: przypadek Foucaulta." Translated by Marek Kwiek. *Etyka* 26 (1993): 125–132.
- Rorty, Richard. *Przygodność, ironia i solidarność*. Warszawa 1996.
- Rowe, Gregory. "Reconsidering the Auctoritas of Augustus." *The Journal of Roman Studies* 103 (2013): 1–15. DOI: 10.1017/S007543581300004X.
- Rozkrut, Monika. "Kompetencje cyfrowe społeczeństwa informacyjnego." *Studia i Prace WNEiZ US* 54, no. 3 (2018): 347–360. DOI: 10.18276/sip.2018.54/3-25.
- Sobór Watykański II. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes*. Rzym 1965.
- Sochoń, Jan. *Ponowoczesne losy religii*. Warszawa 2004.
- Sroczyński, Piotr. "Autorytet nauczyciela religii." *Rozprawy naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu* 65 (2019): 85–92.
- Szysko-Bohusz, Andrzej. "Trendy postmodernizmu w wychowaniu i edukacji doby globalizacji a pedagogika holistyczna." In *Konteksty wychowania i edukacji a kształcenie nauczycieli w rzeczywistości ponowoczesnej*, edited by Joanna Aksman, Jolanta Pułka, 55–60. Kraków 2012.
- Śliwerski, Bogusław. *Współczesne teorie i nurty wychowania*. Kraków 2005.
- Wartości autorytetu w procesie pedagogicznym*, edited by J. Zimny. Stalowa Wola 2008.
- Witkowski, Lech. *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*. Kraków 2011.
- Zielińska, Monika. "Tradycjonalista czy innowator? Nauczyciel wobec wyzwań współczesności." *Edukacja–Technika–Informatyka*, no. 3 (2016): 227–232.
DOI: 10.15584/eti.2016.3.34.